

Το άρθρο αυτό είναι ελεύθερα προσβάσιμο μέσω της ιστοσελίδας: www.TheatroEdu.gr

Εκδότης: Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση

Για παραγγελίες σε έντυπη μορφή όλων των βιβλίων: info@theatroedu.gr

---

Περιοδικό

Εκπαίδευση & Θέατρο

Περιοδική έκδοση για την προώθηση του θεάτρου,
του εκπαιδευτικού δράματος, του θεατρικού παιχνιδιού
και των άλλων παραστατικών τεχνών στην εκπαίδευση

ISSN 1109-821X

Τεύχος 1, Αθήνα 2001

**Πολιτιστικά Προγράμματα
στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση**
Νίκος Γκόβας & Βασιλική Δεμερτζή

ΔΙΑΒΑΣΤΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ ΠΑΡΑΚΑΤΩ

Το άρθρο αυτό μπορεί να χρησιμοποιηθεί δωρεάν για έρευνα, διδασκαλία και προσωπική μελέτη.
Επιτρέπεται η αναδημοσίευση μετά από άδεια του εκδότη.

Πολιτιστικά Εκπαιδευτικά Προγράμματα στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση

Νίκος Γκόβας & Βασιλική Δεμερτζή

Δεν ξέρω αν όλοι οι μαθητές μπορούν να γίνουν καλλιτέχνες
Μπορούν όμως όλοι να είναι δημιουργικοί
Αυτή η δημιουργικότητα είναι κάτι σαν τη δύναμη της αγάπης
Πρέπει να βγει προς τα έξω
Δεν διδάσκεται, αλλά εμείς μπορούμε να βάλουμε τις συνθήκες για να συμβεί

A. Εισαγωγή

Με τον όρο «Πολιτισμός» όπως ακριβώς και με τον όρο «Περιβάλλον» θα καλύπταμε ίσως όλα όσα γίνονται ή θα θέλαμε να γίνονται στην εκπαιδευτική διαδικασία. Είναι φανερό ότι και οι δυο όροι είναι ευρύτατοι και τέμνονται σε πολλά σημεία. Στην εκπαίδευση έχουμε ένα μακρύ παρελθόν και παράδοση σε δραστηριότητες με πολιτιστικό περιεχόμενο. Δραστηριότητες με μεγάλη συμμετοχή μαθητών, εκπαιδευτικών και κοινωνίας, Πολύ πριν εισαχθούν έννοιες όπως 'περιβαλλοντική εκπαίδευση' ή 'αγωγή υγείας' τα σχολεία μας οργάνωναν εκδηλώσεις μουσικές, έδιναν θεατρικές παραστάσεις, κυκλοφορούσαν έντυπα, οργάνωναν «εκ των ενόντων» βιβλιοθήκες, έκαναν αφιερώματα σε λογοτέχνες, στο περιβάλλον, στα ναρκωτικά, στον ρατσισμό και άλλα θέματα που αργότερα ορίστηκαν σαν περιβαλλοντικά ή υγείας. Σε αυτή την παράδοση άλλωστε στηρίχθηκαν και οι Πανελλήνιοι Μαθητικοί Καλλιτεχνικοί Αγώνες

Παρόλα αυτά, οι περισσότερες από αυτές τις δραστηριότητες είχαν και έχουν τον χαρακτήρα μιας πολιτιστικής εκδήλωσης παρά ενός Προγράμματος. Και όπως θα δούμε παρακάτω, σχεδόν ποτέ δεν υπήρξαν αντικείμενο ουσιαστικής μελέτης ούτε για το τι ακριβώς προσφέρουν στην εκπαίδευση ούτε έγινε προσπάθεια να καλυφθούν θεσμικά ή οικονομικά.

Στις παρακάτω γραμμές θα γίνει μια πρώτη απόπειρα διερεύνησης των πολιτιστικών προγραμμάτων. Θα δούμε τι ισχύει, πώς ερμηνεύεται και πώς εφαρμόζεται στα σχολεία. Στη συνέχεια θα γίνει μια προσπάθεια να αναδειχθούν οι διαστάσεις που οφείλει να έχει ένα ολοκληρωμένο τέτοιο πρόγραμμα, θα αναζητηθούν τα θετικά και αρνητικά στοιχεία που πιθανόν παρουσιάζει ο τρόπος εφαρμογής τους και τέλος θα διατυπωθούν κάποιες προτάσεις με στόχο την ενίσχυση και τη μέγιστη αξιοποίησή τους στην εκπαιδευτική διαδικασία.

B. Τι προβλέπεται για τα πολιτιστικά προγράμματα

i) Το θεσμικό πλαίσιο

Σύμφωνα με την υπουργική εγκύκλιο ΑΠΟΦΑΣΗ Γ2/4867/29-8-92 τα πολιτιστικά – γενικώς, εντάσσονται στις *σχολικές δραστηριότητες* μαζί με την περιβαλλοντική εκπαίδευση, την αγωγή υγείας και, τελευταία, με δραστηριότητες επαγγελματικού προσανατολισμού. Αντικείμενό τους, σύμφωνα με την ίδια εγκύκλιο, μπορεί να είναι: θεατρικές παραστάσεις, μουσικές εκδηλώσεις, θεατρικό εργαστήρι, παραδοσιακοί χοροί, λογοτεχνικές εκδηλώσεις, λέσχη φωτογραφίας, εκθέσεις ζωγραφικής, εκδόσεις εφημερίδων – περιοδικών, ραδιοφωνικές εκπομπές, οργάνωση βιβλιοθήκης κ.λ.π.

ii) Το θεωρητικό πλαίσιο

Το θεωρητικό πλαίσιο των πολιτιστικών προγραμμάτων δεν είναι εύκολα προσδιορίσιμο. Η σκοποθεσία στην εγκύκλιο εξαντλείται σε γενικόλογες διατυπώσεις του τύπου «αισθητική καλλιέργεια» και «δημιουργική έκφραση». Δεν υπάρχει καμιά επεξεργασμένη μέθοδος που να αφορά την παιδαγωγική διαδικασία και φυσικά κανένας αναλυτικός οδηγός εφαρμογής. Παρόλη τη μαζικότητά τους δεν υπάρχει θεσμοθετημένα Υπεύθυνος Πολιτιστικών, ούτε κεντρικά ούτε σε επίπεδο Διεύθυνσης, που θα ενδιαφερθεί για τη διαδικασία. Ακόμα και στους πρόσφατα θεσμοθετημένους Πανελλήνιους Μαθητικούς Καλλιτεχνικούς Αγώνες, ο ορισμός του υπεύθυνου ανά Διεύθυνση είναι περιστασιακός και ο ρόλος του εξαντλείται στη τυπική διαδικασία διεξαγωγής των Αγώνων. Σύμφωνα με τη Γ/2 5566/24-11-99 Υπουργική Απόφαση ο Προϊστάμενος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης κάθε νομού, πρέπει να ορίσει έναν εκπαιδευτικό από τους ήδη αποσπασμένους στη Διεύθυνση, ως υπεύθυνο για τους Αγώνες και σε περίπτωση αδυναμίας ορισμού υπευθύνου μεταξύ των αποσπασμένων εκπαιδευτικών, ο Προϊστάμενος μπορεί να προτείνει για απόσπαση τον εκπαιδευτικό ο οποίος θα αναλάβει ως υπεύθυνος. Είναι φανερό πως τα καθήκοντα του υπεύθυνου περιορίζονται στην ενημέρωση και τον συντονισμό των σχολείων που συμμετέχουν στους Πανελλήνιους Αγώνες σύμφωνα με τις οδηγίες της Πανελλήνιας Συντονιστικής Επιτροπής.

iii) Η διαδικασία έγκρισης

Ένα Πολιτιστικό Πρόγραμμα, με αναλυτική περιγραφή θέματος, στόχων, δράσεων κ.λ.π., **εγκρίνεται** στην αρχή της χρονιάς σε επίπεδο Δευτεροβάθμιας Δ/σης Νομού από την αρμόδια 'επιτροπή έγκρισης σχολικών δραστηριοτήτων'. Είναι η ίδια επιτροπή που εγκρίνει και τα προγράμματα Περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και Αγωγής Υγείας.

Οι Διευθυντές των σχολείων οφείλουν στην πρώτη συνεδρίαση της χρονιάς να ενημερώσουν τους εκπαιδευτικούς για τη δυνατότητα υλοποίησης πολιτιστικών προγραμμάτων (όπως και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, αγωγής υγείας κ.λ.π.). Οι ενδιαφερόμενοι, αφού συνεργαστούν με μαθητές και διευθυντή, υποβάλλουν την πρότασή τους σε σχετικό έντυπο της Δ/σης Δ.Ε. συνήθως μέχρι 1 Νοεμβρίου. Η επιτροπή κρίνει τις προτάσεις με βάση την ύπαρξη των παραπάνω 'χαρακτηριστικών' και ιδιαίτερα τη σαφήνεια των εκπαιδευτικών στόχων και μεθόδων, το εφικτό της υλοποίησης, την καινοτομία και τη συμπληρωματικότητά τους ως προς το Αναλυτικό Πρόγραμμα. Δεν εγκρίνει προτάσεις που μπορούν να υλοποιηθούν μέσα από την ύλη κάποιου μαθήματος, ούτε εκδρομές ή απλές επισκέψεις. Στη μέση της χρονιάς (συνήθως τέλη Φεβρουαρίου) οι εκπαιδευτικοί που υλοποιούν τέτοια προγράμματα παροτρύνονται να έλθουν σε επικοινωνία με τον υπεύθυνο πολιτιστικών (αν υπάρχει) με στόχο την ενημέρωση για την εξέλιξη του προγράμματός. Με το τέλος του προγράμματος οφείλουν επίσης να περιγράψουν σύντομα το πρόγραμμα που υλοποιήθηκε και να το αξιολογήσουν.

Προβλέπεται κάποια μικρή χρηματοδότηση από κάποιο κωδικό της Νομαρχίας, όταν τα προγράμματα αυτά υποβληθούν για έγκριση στη Διεύθυνση Δ. Ε. Πρέπει να διευκρινιστεί όμως ότι η έγκριση της Επιτροπής έχει να κάνει με το εκπαιδευτικό περιεχόμενο της πρότασης και δεν καλύπτει τις οικονομικές ανάγκες της. Στην περίπτωση που υπάρξει χρηματοδότηση, η αξιολόγηση που γίνεται από τον φορέα της χρηματοδότησης αφορά μόνο στον οικονομικό απολογισμό. Το τελικό προϊόν, στην περίπτωση μιας παράστασης, έκθεσης, εντύπου κτλ. εκτίθεται άτυπα προς αξιολόγηση, με την παρουσίαση του στη σχολική ή την ευρύτερη τοπική κοινότητα.

B. Χαρακτηριστικά ενός Πολιτιστικού Προγράμματος

Αν προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά που οφείλει να έχει ένα ολοκληρωμένο Πολιτιστικό Πρόγραμμα θα καταλήξουμε ότι πρέπει να είναι:

α) **προαιρετικό** τόσο για τους μαθητές όσο και για τους καθηγητές που θα το αναλάβουν. Αυτό σημαίνει ότι υλοποιείται εκτός ωρών διδασκαλίας, στο γνωστό δώρο (στην πράξη αφιερώνονται πολύ περισσότερες ώρες, τα Σάββατα κ.α.). Ο προαιρετικός χαρακτήρας και η εθελοντική συμμετοχή προϋποθέτει κατ' αρχήν μια στάση ζωής και παράλληλα εξασφαλίζει τον βαθμό ελευθερίας που απαιτείται για να προσανατολιστεί ένα πρόγραμμα στις επιθυμίες, στις ανάγκες και τις δυνατότητες όσων εμπλέκονται.

β) **εκπαιδευτικό**, απευθύνεται δηλαδή στους μαθητές με ένα πολύ συγκεκριμένο τρόπο, όπως προκύπτει από τη στοχοθεσία του, το θέμα του, τη μεθοδολογία του και τα αποτελέσματα που επιδιώκει. Παρόλο που τα περισσότερα πολιτιστικά προγράμματα έχουν καλλιτεχνικό προσανατολισμό (θέατρο, χορός, μουσική, εικαστικά, κ.α) ο παιδαγωγικός χαρακτήρας είναι κυρίαρχος. Αυτό βέβαια με κανένα τρόπο δεν αποτελεί άλλοθι για κακογουστιές και γι αυτό ακριβώς υποστηρίζεται με έμφαση η άποψη πως οι γνώσεις και η επιμόρφωση είναι απαραίτητο εφόδιο. Πιθανόν η συνεργασία με ειδικούς επαγγελματίες να διεύρυνε τους ορίζοντες δράσης και να πρόσφερε δυνατότητες βελτίωσης των τελικών προϊόντων αυτών των προγραμμάτων. Πάντως τονίζεται η σημασία του γεγονότος ότι ο εμπνευστής πρέπει να είναι εκπαιδευτικός, ανεξάρτητα αν πλαισιώνεται από επαγγελματίες, γονείς, διευθυντές ή άλλους φορείς για τη διευκόλυνση του έργου του.

γ) **έχει την ανάπτυξη ενός προγράμματος**, δεν είναι δηλαδή μια απλή εκδήλωση ή επίσκεψη.

Αναλυτικότερα:

- ✓ **έχει σαφείς στόχους και σκοπό**: Λόγω βέβαια της μεγάλης ποικιλίας στα θέματα, οι στόχοι μπορεί να διαφοροποιούνται αλλά πρέπει να είναι σαφώς προσδιορισμένοι. Οι στόχοι αυτοί είναι συμπληρωματικοί αυτών των διαφόρων μαθημάτων που διδάσκονται στο Αναλυτικό πρόγραμμα.
- ✓ **απευθύνεται σε συγκεκριμένη ομάδα μαθητών**: Λόγω του προαιρετικού χαρακτήρα των, τα προγράμματα αυτά απευθύνονται σε μια ομάδα μαθητών που θα ενδιαφερθεί για το θέμα και όχι σε όλο το σχολείο ή μια τάξη. Όπως και με τη περιβαλλοντική ομάδα ενός σχολείου, μπορεί να υπάρχει *πολιτιστική ομάδα* από μαθητές διαφόρων τάξεων με ένα συγκεκριμένο θέμα μελέτης. Τέτοια ομάδα είναι π.χ. η ομάδα θεάτρου, η ομάδα χορού, η ομάδα του περιοδικού, κ.λ.π.. Προφανώς σε αυτές ακριβώς τις ομάδες στηρίζονται και οι Πανελλήνιοι Μαθητικοί Καλλιτεχνικοί Αγώνες.
- ✓ **συντονίζεται από παιδαγωγική ομάδα**: Συνήθως αποτελείται από δύο – τρεις εκπαιδευτικούς ανά πρόγραμμα για τους οποίους υπάρχει και η γνωστή ρύθμιση περί 2ώρου. Επειδή τα πολιτιστικά προγράμματα είναι ιδιαίτερα πολυεπίπεδα και απαιτούν τη συνεργασία πολλών ειδικοτήτων - ας σκεφτούμε για παράδειγμα τη σύνθετη τέχνη του θεάτρου - καλό είναι η ομάδα να αποτελείται από καθηγητές διαφόρων ειδικοτήτων οι οποίοι θα λειτουργούν συμπληρωματικά και θα καλύπτουν όσο γίνεται περισσότερες πτυχές του θέματος. Η διεπιστημονικότητα - που αποτελεί ζητούμενο στη σύγχρονη εκπαίδευση, αλλά δεν συμβιβάζεται με τη δομή του ελληνικού σχολείου και ιδιαίτερα με αυτήν της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, η οποία βασίζεται σ' έναν αυστηρό καταμερισμό ανά γνωστικό αντικείμενο – μπορεί να προκύψει αβίαστα στην ανάπτυξη ενός πολιτιστικού προγράμματος γιατί από τη φύση του ενδείκνυται για προσέγγιση από διάφορες επιστημονικές – καλλιτεχνικές πλευρές.

- ✓ Προϋποθέτει συγκεκριμένο θέμα μελέτης: Η επιλογή και ο προσδιορισμός του θέματος αποτελούν σημαντικά στοιχεία για τη δημιουργία και το μέλλον της ομάδας. Εδώ πρέπει να τονιστεί η σημασία που έχει η επιλογή ενός θέματος άμεσου ενδιαφέροντος των μαθητών. Η ομάδα πρέπει να είναι σε θέση να διατυπώνει το θέμα μελέτης χωρίς γενικότητες και αοριστολογίες αλλά με τρόπο συγκεκριμένο ώστε να μπορεί να ολοκληρωθεί. Βέβαια η διαδικασία θα πρέπει να είναι ευέλικτη σε αλλαγές και προσαρμογές ώστε να δίνει τη δυνατότητα προσαρμογής με την πάροδο του χρόνου και ανάλογα με τις επιθυμίες των συμμετεχόντων. Για παράδειγμα, μια θεατρική ομάδα είναι προτιμότερο να βρεθεί αρχικά μέσα σε ένα 'θεατρικό εργαστήρι' χωρίς να έχει προγραμματίσει συγκεκριμένο έργο. Η διαδικασία του Εργαστηρίου δίνει τη δυνατότητα σε εμπυχωτή και παιδιά να γνωριστούν, να ασκηθούν και να αναγνωρίσουν τις επιθυμίες και τις ικανότητες τους πριν αποφασίσουν να οδηγηθούν σε κάτι πιο συγκεκριμένο. Οι μαθητές μπορεί να μην είναι σε θέση να δουν όλες τις πλευρές ενός θέματος αλλά πρέπει να έχουν οπωσδήποτε την αίσθηση ότι συμμετέχουν τόσο στην επιλογή όσο και στην διαμόρφωση του. Είναι φανερό ότι τα παιδιά, ακόμα και όταν δεν καταλαβαίνουν ακριβώς που μπορεί να καταλήξει το πρόγραμμα, ακολουθούν τους εμπυχωτές που απόλυτα εμπιστεύονται.
- ✓ Έχει διάρκεια στο χρόνο και τακτικές εβδομαδιαίες συναντήσεις: Η πολιτιστική ομάδα έχει τακτικές συναντήσεις 1-2 φορές την εβδομάδα για τη μελέτη και ανάπτυξη των δραστηριοτήτων του προγράμματος. Το πρόγραμμα σχεδιάζεται στην αρχή της χρονιάς και υλοποιείται τουλάχιστον για ένα σχολικό έτος. Μια απλή εκδρομή, για παράδειγμα, ή μια επίσκεψη σε ένα μουσείο δεν είναι από μόνη της 'πολιτιστικό πρόγραμμα' γιατί δεν έχει θέμα έρευνας, τη λογική της ομάδας, διάρκεια στο χρόνο κτλ . Κατά συνέπεια οι λεγόμενοι 'περίπατοι' και οι μονοήμερες εκδρομές, που έχουν από χρόνια καθιερωθεί, και όταν ακόμα έχουν πολιτιστικό – εκπαιδευτικό χαρακτήρα όπως οφείλουν, δεν αποτελούν ολοκληρωμένο Πολιτιστικό Πρόγραμμα αλλά, ίσως, μια από τις δραστηριότητες ενός τέτοιου προγράμματος.. Για τους ίδιους λόγους η περιστασιακή συνέντευξη μαθητών για μια εκδήλωση π.χ οι σχολικές γιορτές, αν και έχουν πολιτιστικό περιεχόμενο δεν αποτελούν Πολιτιστικό Πρόγραμμα (όπως η περιστασιακή ανακύκλωση δεν αρκεί για να θεμελιώσει ένα περιβαλλοντικό πρόγραμμα). Αντίθετα οι θεατρικές & μουσικές ομάδες επειδή έχουν βάθος χρόνου προετοιμασίας εντάσσονται στη λογική των πολιτιστικών προγραμμάτων. Ομοίως μια ομάδα μαθητών από διαφορετικές τάξεις που μελετάει π.χ. ένα ιστορικό θέμα με τον τρόπο που περιγράφηκε παραπάνω μπορεί να αποτελεί 'πολιτιστικό πρόγραμμα'
- ✓ Αναπτύσσει τη δική του μεθοδολογία: Η μεθοδολογία των Προγραμμάτων αυτών είναι διαφορετική αυτής που συνήθως χρησιμοποιείται στη τάξη. Π.χ. το 'εργαστήρι', οι ομάδες εργασίας, η μέθοδος project, η έρευνα στο πεδίο, οι επισκέψεις μελέτης, οι επαφές με κοινωνία κ.α.
- ✓ οφείλει να παρουσιάσει τον εαυτό του. Τούτο δεν σημαίνει ότι η ομάδα πρέπει να κατέχεται από το άγχος του τελικού προϊόντος, αλλά ότι οφείλει να δείξει και να μοιραστεί με το υπόλοιπο σχολείο τη διαδικασία, τη γνώση και την εμπειρία (στο βαθμό που η εμπειρία μεταφέρεται).
- ✓ οφείλει να έχει προβλέψει μορφές αξιολόγησης. Αξιολόγηση μπορεί να γίνει με ερωτηματολόγια, με ημερολόγια, με συζητήσεις στην αρχή, στη μέση και το τέλος του προγράμματος. Μπορεί να υπάρχει αυτο-αξιολόγηση, εξωτερική αξιολόγηση κ.ά. Οι διάφορες φάσεις, που θα πρέπει να προβλέπονται κατά τον αρχικό σχεδιασμό, μπορεί να παίξουν επίσης κάποιο ρόλο διαμορφωτικής αξιολόγησης, καθώς θα επιτρέπουν, σε μια δεύτερη φάση, τον επαναπροσδιορισμό στόχων και πρακτικής.

Δ. Παρατηρήσεις – Διαπιστώσεις από τον τρόπο εφαρμογής τους

Δεν υπάρχει καμιά τεκμηριωμένη, σε εμπειρικά δεδομένα, ερευνητική προσέγγιση. Οι διαπιστώσεις που ακολουθούν βασίζονται μόνο σε μια πρώτη μελέτη των αιτήσεων που υποβλήθηκαν για έγκριση τη σχολική χρονιά 1999-2000 στις διευθύνσεις της Ανατολικής Αττικής και της Γ΄ Αθήνας και σε μια άτυπη έρευνα ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς της ίδιας περιοχής.

Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί φαίνεται ότι δεν γνωρίζουν, αν υπάρχει θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο υλοποιούνται τα διάφορα πολιτιστικά προγράμματα των σχολείων. Υπάρχει φανερή σύγχυση και οι περισσότεροι «βαφτίζουν» ένα πολιτιστικό πρόγραμμα σαν περιβαλλοντικό ή αγωγής υγείας για να νιώθουν υπηρεσιακά καλυμμένοι ή να πετύχουν κάποια χρηματοδότηση. Αρκετοί επίσης υποστηρίζουν ότι δεν ενημερώνονται από τους Διευθυντές τους για τη δυνατότητα υλοποίησης πολιτιστικών προγραμμάτων.

Βασικό κίνητρο για ανάληψη πρωτοβουλίας και για ενασχόληση των εκπαιδευτικών με αυτά τα προγράμματα θεωρούν ότι είναι το 'προσωπικό μεράκι', το 'φιλότιμο' και η ανοχή ή η παρότρυνση, σε λίγες περιπτώσεις, κάποιων «φωτισμένων» Διευθυντών. Σε αρκετές περιπτώσεις η δυνατότητα της μείωσης κατά 2 ώρες του ωρολογίου προγράμματος, όπως προβλέπει η γνωστή Απόφαση περί σχολικών δραστηριοτήτων, αποτέλεσε κίνητρο ή λύση για να συμπληρώσουν μερικοί εκπαιδευτικοί το ωράριό τους. Αντίθετα η υπερωριακή αποζημίωση δεν φαίνεται να αποτελεί σημαντικό κίνητρο, τουλάχιστον στο σημερινό πλαίσιο. Όσοι εμπνυχώνουν άλλωστε τέτοιες ομάδες αφιερώνουν τελικά πολλές ώρες παραπάνω από τις δυο που προβλέπει ο νομοθέτης.

Παρ' όλο που οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί θεωρούν την προαιρετικότητα σαν βασικό συστατικό αυτών των προγραμμάτων, αρκετοί είναι επίσης οι προβληματισμοί γύρω από τη δυνατότητα όλου του σχολείου να ωφελείται από τα όποια καλά απορρέουν από ένα τέτοιο πρόγραμμα.

Ως προς τη σκοποθεσία και τους στόχους πρέπει να τονιστεί ότι οι εμπλεκόμενοι καθηγητές έχουν σαν πρώτο τους μέλημα τους εκπαιδευτικούς και γνωστικούς στόχους και δευτερευόντως τους όποιους καλλιτεχνικούς. Μερικοί από τους κυρίαρχους στόχους των προγραμμάτων, όπως κατατίθενται από τους εκπαιδευτικούς, είναι: «να μπορούν οι μαθητές να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες», «να συμμετέχουν ενεργητικά στις διαδικασίες», «να συνεργάζονται μεταξύ τους και με τους εμπνυχωτές τους», «να πλησιάσουν γνωστικά αντικείμενα και τεχνικές που δεν παρέχονται στο σχολείο», «να εκφράσουν τις όποιες καλλιτεχνικές ανησυχίες και να δημιουργήσουν» κ.α.

Η θεματολογία των πολιτιστικών προγραμμάτων είναι ιδιαίτερα μεγάλη σε εύρος. Το ανέβασμα μιας θεατρικής παράστασης έχει σαφώς το προβάδισμα και ακολουθούν λογοτεχνικά θέματα, έντυπα, έρευνες και μελέτες. Μερικά μόνο από τα πάρα πολλά και ευφάνταστα προγράμματα που υποβλήθηκαν φέτος είναι: «γνωρίζω την ιστορία της πόλης μου από τις ονομασίες των οδών», «η αναζήτηση του αρχαίου μύθου στη σύγχρονη πραγματικότητα», «η μαυρόασπρη φωτογραφία», «Λογοτεχνία στη βιβλιοθήκη», «τα εξωκλήσια του Καπανδριτίου», «τα ξωκλήσια του Κηφισού», «γνωρίζω τους λαούς του κόσμου μέσα από τις παραδόσεις τους», «ο αρχαιολογικός χώρος της Βραυρώνας και η ζωή της Ιφιγένειας».

Στη μεθοδολογία το τοπίο εμφανίζεται θολό και θα μπορούσαμε να πούμε πως κυριαρχεί ο αυτοσχεδιασμός. Οι αντίστοιχες διατυπώσεις των εκπαιδευτικών που εμπλέκονται σε τέτοια προγράμματα είναι αρκετά γενικόλογες, παρόλα αυτά διαφαίνεται η τάση να ακολουθούνται μέθοδοι που διαφέρουν απ' αυτές που ακολουθούνται μέσα στην τάξη.

Όσον αφορά την αξιολόγηση του προγράμματος, υπάρχουν επιφυλάξεις. Κατά την άποψη αρκετών εκπαιδευτικών δεν κρίνεται σκόπιμη γιατί καλλιεργεί κλίμα ανταγωνισμού και οξύνει τις αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε συναδέλφους, σε ομάδες που ασχολούνται με διαφορετικά θέματα ή σε σχολεία που έχουν ανάλαβει παρεμφερή προγράμματα. Το ερωτηματολόγιο και το ημερολόγιο πάντως φαίνεται να χρησιμοποιείται σαν τακτική από αρκετούς συναδέλφους.

Οι εμπνευστές των πολιτιστικών προγραμμάτων είναι εκπαιδευτικοί διαφόρων ειδικοτήτων. Οι αριθμοί δίνουν μεγάλο προβάδισμα στους φιλολόγους όμως πρέπει να σημειώσουμε πως είναι και οι περισσότεροι, ως ειδικότητα, στο δυναμικό του σχολείου.

Τα μεγαλύτερα προβλήματα που κατατίθενται από τους εκπαιδευτικούς είναι η έλλειψη χρόνου, η απουσία κατάλληλου χώρου, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για θεατρική παράσταση, και η ελάχιστη έως μηδαμινή χρηματοδότηση. Ιδιαίτερα η έλλειψη χρόνου προκαλεί δυσλειτουργία στην ομάδα και εντάσεις στις σχέσεις τους με τους Διευθυντές και τους συναδέλφους. Οι συναντήσεις γίνονται αποσπασματικά, πολλές φορές σε κενά ή διαλείμματα και συνήθως τα Σαββατοκύριακα. Ιδιαίτερα στο Λύκειο, ο φόρτος της ύλης, η ασφυξία του αναλυτικού προγράμματος και οι εξωσχολικές, φροντιστηριακές υποχρεώσεις των μαθητών καθιστούν έως και αδύνατη την πραγματοποίηση τέτοιων προγραμμάτων.

Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί εκτιμούν ότι η «διαδικασία» έχει μεγαλύτερη σημασία από το τελικό αποτέλεσμα γιατί είναι το όχημα για τη δημιουργική επικοινωνία των εμπνευστών με τα παιδιά, ένα μέσο που ανοίγει ορίζοντες όχι μόνο αισθητικούς αλλά βαθιά παιδαγωγικούς, κοινωνικούς και ανθρωπιστικούς. Αντίθετα η έμφαση στο τελικό προϊόν μπορεί να αποπροσανατολίσει την ομάδα από τους βασικούς της στόχους. Μερικά από τα προβλήματα που κατατέθηκαν είναι: η αλλαγή συμπεριφοράς εμπνευστών και μαθητών στη κατεύθυνση του άγχους και της έντασης, η μετατροπή της μεθοδολογίας, οι αντιπαλότητες και οι ανταγωνισμοί, οι συγκρούσεις για την 'ομαλή' λειτουργία του σχολείου, η έλλειψη της απαραίτητης οικονομικής ενίσχυσης. κ.ά..

Δ. Μια κριτική θεώρηση των όσων ισχύουν

Η στάση του ΥΠΕΠΘ:

Κατά τη γνώμη μας η παραπάνω Απόφαση βάζει τα πολιτιστικά προγράμματα στην ίδια θέση (θεσμικά) με την Περιβαλλοντική Εκπαίδευση και την Αγωγή Υγείας. Εξακολουθεί όμως το τοπίο να είναι θολό και να έχει ανάγκη από ξεκάθαρη αναβάθμιση των πολιτιστικών προγραμμάτων. Σε επίπεδο ΥΠΕΠΘ δεν αναγνωρίζονται οι 'πολιτιστικές ομάδες' ούτε υπάρχει γραφείο που να ενδιαφέρεται για τα προγράμματα αυτά όπως παρουσιάστηκαν παραπάνω. Το πλησιέστερο σε αυτά τμήμα του Υπουργείου είναι το Γραφείο Πανελλήνιων Μαθητικών Καλλιτεχνικών Αγώνων το οποίο όμως έχει σαφώς άλλες προτεραιότητες και φαίνεται ότι αξιοποιεί και εκμεταλλεύεται μόνο το όποιο τελικό καλλιτεχνικό προϊόν των σχολείων. Εμείς θα δεχόμαστε το διαχωρισμό σε 'πολιτιστικά προγράμματα', προγράμματα 'περιβαλλοντικής εκπαίδευσης', προγράμματα 'αγωγής υγείας' & 'αγωγής καταναλωτή' για λόγους ανάλυσης και ιδιαίτερου προσανατολισμού του κάθε θέματος. Για όλα όμως θα προτιμούσαμε τον όρο '**προαιρετικά εκπαιδευτικά προγράμματα**'. Εύκολα ένα πρόγραμμα, για παράδειγμα «θάλασσα και άνθρωποι», μπορεί να προσεγγιστεί σαν Περιβαλλοντικό, Πολιτιστικό ή ακόμα και Υγείας. Όσο για τα νεοπαγή προγράμματα στο πλαίσιο του Comenius και της Κινητικότητας του ΕΠΕΑΕΚ αποτελούν θεματικές ενότητες των πολιτιστικών ή των περιβαλλοντικών που έχουν αυτονομηθεί. Στεγανά εξάλλου ως προς το περιεχόμενο και τη σκοποθεσία δεν υπάρχουν.

Η έγκριση:

Η ελλιπής ενημέρωση και η σύγχυση που επικρατεί γύρω από τη διαδικασία έγκρισης έχει ως αποτέλεσμα πολλά σχολεία να υλοποιούν πολιτιστικά προγράμματα χωρίς ποτέ να τα υποβάλουν για έγκριση ή να τα παρουσιάζουν ως περιβαλλοντικά ή αγωγής υγείας. Αυτό είναι υποτιμητικό, οδηγεί σε παραπλανήσεις και στερεί από τους ενδιαφερόμενους τη δυνατότητα να αναπτύξουν το προβληματισμό γύρω από τα πολιτισμικά και εκπαιδευτικά θέματα. Από την άλλη χάνεται η δυνατότητα για καλλίτερη αξιοποίηση του δυναμικού, για συνεργασίες και για επιστημονική έρευνα. Υπάρχει διάχυτη η εντύπωση ότι στα πολιτιστικά θέματα των σχολείων καθένας μπορεί να κάνει ό,τι θέλει.

Το περιεχόμενο:

Η μεγάλη σε εύρος θεματολογία που αναφέρεται στην Εγκύκλιο του Υπουργείου εκφράζει αρκετά καλά το περιεχόμενο των πολιτιστικών προγραμμάτων. Φανερόναι βέβαια και τις μεγάλες διαφορές των θεμάτων άρα και τις δυσκολίες στη ανάπτυξη ομοιογενών μεθόδων και 'οδηγών'. Δίνει όμως τη δυνατότητα στους εκπαιδευτικούς να θεωρήσουν πως ο,τιδήποτε προωθεί τη συμμετοχή στη δημιουργία πολιτιστικών αγαθών ή στην απόλαυσή τους μπορεί να αποτελεί το περιεχόμενο ενός πολιτιστικού προγράμματος.

Το θεωρητικό πλαίσιο (στόχοι – μεθοδολογία και αναλυτικό πρόγραμμα):

Θα έπρεπε να υπάρχει κάποιο γενικό πλαίσιο και ένας οδηγός, τα οποία θα βοηθούσαν όλους και ειδικότερα όσους δεν έχουν προηγούμενη εμπειρία με βασική προϋπόθεση βέβαια την απουσία ασφυκτικού ελέγχου και την ύπαρξη περιθωρίων ελευθερίας και ανάπτυξης πρωτοβουλιών. Η ασάφεια των στόχων όμως και η ελάχιστα επεξεργασμένη μεθοδολογία υποβαθμίζουν πολλές φορές πολύ αξιόλογες προσπάθειες ή αναπαράγουν τις καθιερωμένες στο σχολείο πρακτικές. Η σημασία αυτών των προγραμμάτων έγκειται στην αναζήτηση στόχων που δύσκολα υλοποιούνται στα στενά και περιχαρακωμένα πλαίσια του αναλυτικού προγράμματος. Για παράδειγμα, η εμπιστοσύνη σε άλλους, το μοίρασμα ιδεών, η ανταλλαγή απόψεων μέσα σε γόνιμο και δημιουργικό διάλογο, η διεύρυνση των αισθητικών και πνευματικών οριζόντων, ο αυτοσεβασμός και ο σεβασμός των άλλων, η αυτοέκφραση, η επικοινωνία, η ανάπτυξη της δημιουργικότητας και του συλλογικού πνεύματος, η εκδίπλωση των δεξιοτήτων, η τόνωση της αυτοπεποίθησης και της αυτοεκτίμησης, η αλλαγή στάσης απέναντι στη ζωή, τους ανθρώπους και τις καταστάσεις, η έκφραση μέσω της τέχνης κ.ά. είναι τα ζητούμενα των προαιρετικών αυτών προγραμμάτων. Αν λοιπόν οι στόχοι εδώ διαφέρουν, είναι φανερό πως και η μεθοδολογία των προαιρετικών πολιτιστικών προγραμμάτων πρέπει να είναι διαφορετική από τις παραδοσιακές, αυτές που ακολουθούνται κατά τη διδασκαλία στην τάξη και η οποία βασίζεται σε αρχές, που αποφασίζονται ερήμην των εκπαιδευτικών και των μαθητών. Η προσέγγιση των τεχνών, για παράδειγμα, μέσα από 'εργαστηριακές' διαδικασίες, η ελεύθερη επιλογή θέματος, η συμμετοχή όλων όσων μαθητών ενδιαφέρονται, η εμπλοκή των παιδιών στο σχεδιασμό, στη διαδικασία και στην παρουσίαση του προγράμματος, οι συνεντεύξεις, οι επιτόπιες έρευνες, οι συλλογικές εξορμήσεις και εκδρομές, όπου και όποτε χρειάζεται, για την υλοποίηση κάποιων φάσεων των προγραμμάτων καθώς και η προσωπική έρευνα είναι μέθοδοι που δεν είναι εύκολο να αναπτυχθούν στη τάξη ή στο Αναλυτικό πρόγραμμα παρόλες τις κατά καιρούς διακηρύξεις.

Συγκρότηση ομάδας και προαιρετικότητα

Η Δ/ση Σπουδών ΔΕ του ΥΠΕΠΘ θεωρεί, λανθασμένα κατά τη γνώμη μας, ότι δεν μπορεί να υπάρξει –θεσμικά- πολιτιστική ομάδα σε ένα σχολείο. Τα προγράμματα όμως αυτά πετυχαίνουν τους στόχους τους, όταν απευθύνονται σε συγκεκριμένη ομάδα παιδιών από διάφορες τάξεις. Η συμμετοχή στην ‘πολιτιστική ομάδα’ είναι προαιρετική και ο εμπυχωτής οφείλει να βρίσκει τρόπους να ενσωματώνει στην ομάδα όποιον θέλει να πάρει μέρος. Πρακτικές επιλογής μαθητών σε πολιτιστικές ομάδες (π.χ. audition σε θεατρικές ομάδες) δεν μας βρίσκουν σύμφωνους.

Πρόγραμμα ή περιστασιακή εκδήλωση:

Η διάρκεια στο χρόνο και οι τακτικές εβδομαδιαίες συναντήσεις είναι σημαντικά χαρακτηριστικά ενός εκπαιδευτικού προγράμματος που το διαφοροποιούν από την ευκαιριακή συνέντευση με αφορμή μια γιορτή, μια επέτειο ή μια εκδρομή. Για την υλοποίηση επομένως του προγράμματος πρέπει να δίνονται στην ομάδα πρώτα απ’ όλα τα περιθώρια χρόνου για τις τακτικές συναντήσεις της όπως και η δυνατότητα να πραγματοποιήσει και εκπαιδευτικές επισκέψεις.

Το κλείσιμο και η παρουσίαση:

Η δυνατότητα παρουσίασης του προγράμματος στο σχολείο ή στην τοπική κοινωνία θεωρείται σημαντικό συστατικό του προγράμματος. Στα προγράμματα όμως, με περιεχόμενο τέχνης (θέατρο, χορός, μουσική) οι εμπυχωτές οφείλουν να βρουν το μέτρο που θα έχει η παρουσίαση ώστε τα παιδιά να μην εκτεθούν. Ας μην ξεχνάμε ότι αν μια επαγγελματική καλλιτεχνική παράσταση έχει για αποδέκτες το κοινό στο οποίο απευθύνεται, το μαθητικό καλλιτεχνικό εργαστήριο έχει σαν αποδέκτες τα παιδιά που παίρνουν μέρος. Οι περισσότεροι εκπαιδευτικοί εκτιμούν ότι η ‘διαδικασία’ έχει μεγαλύτερη σημασία από το ‘τελικό αποτέλεσμα’. Αυτό όμως ουδόλως αναιρεί την ανάγκη που όλοι (μαθητές και καθηγητές) έχουν για κλείσιμο του προγράμματος και μιας παρουσίασης. Η παρουσίαση αυτή μπορεί να κυμαίνεται από μια τελική-ανοιχτή πρόβα μπροστά σε λίγους φίλους μέχρι την κανονική παράσταση σε ευρύτερο κοινό.

Ο εκπαιδευτικός:

Οι εκπαιδευτικοί που εμπυχώνουν πολιτιστικά προγράμματα στα σχολεία δεν διαθέτουν ειδικές γνώσεις ή σχετική επιμόρφωση αλλά χαρακτηρίζονται από ευαισθησία, έντονη δημιουργική διάθεση και αγάπη για τα παιδιά. Δεν επιλέγονται από κανένα μηχανισμό και είναι όλων των ειδικοτήτων. Η ανάγκη όμως για επιμόρφωση είναι επιτακτική. Και εδώ πρέπει να σημειώσουμε την ιδιαιτερότητα των πολιτιστικών προγραμμάτων των οποίων τον βασικό κορμό αποτελούν καλλιτεχνικές δράσεις. Μπορούμε, για παράδειγμα, εμείς οι δάσκαλοι να διδάξουμε θέατρο; Ακόμα κι αν όλοι συμφωνήσουμε πως η θεατρική αποτελεσματικότητα δεν αποτελεί αυτοσκοπό, εντούτοις το θέατρο έχει τη δική του γραμματική και πρέπει κάποιος να τη διδάξει. Είναι φανερό ότι το θέμα της συνεργασίας του εκπαιδευτικού με ειδικούς επαγγελματίες διαφόρων τεχνών είναι κρίσιμης σημασίας.

Οι συνεργασίες:

Θεωρούμε πολύ σημαντική τη συνεργασία εκπαιδευτικών διαφόρων ειδικοτήτων σε μορφή παιδαγωγικής ομάδας, όπως επίσης και ανάμεσα σε εμπυχωτές διαφόρων προγραμμάτων

στο ίδιο σχολείο γιατί έτσι αποφεύγονται εντάσεις λόγω ανταγωνισμού, υπερβολικών απαιτήσεων σε χρόνο και δυναμικό και πολυδιάσπασης των δυνάμεων των μαθητών και καθηγητών. Η προώθηση της συνεργασίας εξάλλου ανάμεσα σε γειτονικά σχολεία μπορεί να αναδείξει μια άλλη δυναμική.

Η αξιολόγηση:

Η αξιολόγηση είναι θέμα που προκαλεί στους εκπαιδευτικούς μεγάλες επιφυλάξεις, (ίσως γιατί αρκετοί την συνδέουν με την βαθμολόγηση). Φαίνεται να λείπουν βασικές γνώσεις τόσο των τεχνικών όσο και της αναγκαιότητας της αξιολόγησης.

Η οικονομική στήριξη:

Τα πολιτιστικά προγράμματα δεν έχουν καμία θεσμοθετημένη χρηματοδότηση. Καμιά φορά, μοιράζονται με την Περιβαλλοντική εκπαίδευση ένα πολύ μικρό κονδύλι την Νομαρχίας. Η επιτροπή στην Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση που τα εγκρίνει δεν έχει πόρους για να τα στηρίξει. Ενώ η τοπική κοινωνία φαίνεται να αγκαλιάζει τα πολιτιστικά προγράμματα των σχολείων με ενδιαφέρον, στη πράξη τα σχολεία καλούνται να υλοποιήσουν προγράμματα, να οργανώσουν παραστάσεις ή ακόμα να πάρουν μέρος σε μαθητικά φεστιβάλ και αγώνες με μόνο χορηγό το φιλότιμο μερικών και σίγουρα χωρίς καμία επίσημη χρηματοδότηση. Τη στιγμή που άλλα προγράμματα (Ευρωπαϊκά, Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης, Αγωγής Υγείας, Πανελλήνιοι Αγώνες κ.ά.) έχουν βρει τρόπους να χρηματοδοτούνται, τα πολιτιστικά προγράμματα, αν και παλαιότερα, αντιμετωπίζονται σαν ο 'φτωχός συγγενής' της εκπαίδευσης.

Ε. Θετικά και αρνητικά στοιχεία

Συνοπτικά, από αυτή την πρώτη προσέγγιση, έχουν ήδη διαμορφωθεί κάποια θετικά και αρνητικά στοιχεία που αφορούν όχι την ουσία των πολιτιστικών προγραμμάτων, για την οποία κανείς δεν έχει επιφυλάξεις, αλλά κυρίως για τον τρόπο και τις συνθήκες εφαρμογής τους.

1. Θετικά

- Τα θετικά στοιχεία προκύπτουν τόσο από το πλήθος των εκπαιδευτικών και των παιδιών που ενεργοποιούνται και πρόθυμα συμμετέχουν σε αυτά, όσο και από το ενδιαφέρον που εκδηλώνεται από τις τοπικές κοινωνίες, όταν πρόκειται για την παρουσίαση του τελικού προϊόντος. Το κέφι και η χαρά των παιδιών, ο αέρας της ελευθερίας, της πρωτοτυπίας και της δημιουργίας, η υπέρβαση της πεζότητας και της καθημερινότητας, η βίωση κάποιων ιδιαίτερα συγκινητικών καταστάσεων που έφεραν τόσο κόσμο κοντά, η σύσφιξη των δεσμών ανάμεσα στους μαθητές με τους συμμαθητές και δασκάλους τους αξιολογούνται ως τα θετικότερα στοιχεία των πολιτιστικών προγραμμάτων. Ιδιαίτερα σημαντικό κρίνεται το γεγονός ότι το σχολείο αποκτά ένα διαφορετικό χαρακτήρα, αφού γίνεται πόλος έλξης και χώρος δημιουργικής έκφρασης, κάτι που απουσιάζει από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον (κυρίως σε απομονωμένες ή υποβαθμισμένες περιοχές). Επιπλέον, τα πολιτιστικά προγράμματα προωθούν ιδιαίτερα το άνοιγμα του σχολείου στην κοινωνία και είναι αυτά που εμπλέκουν σχεδόν συστηματικά γονείς και φορείς στην όλη διαδικασία (π.χ. η προετοιμασία και η πραγμάτωση μιας θεατρικής παράστασης)
- Σε σχέση με τα άλλα προαιρετικά προγράμματα (περιβαλλοντικής εκπαίδευσης, αγωγής υγείας κ.λ.π.) τα πολιτιστικά παρουσιάζονται περισσότερο βιωματικά και με μεγαλύτερα περιθώρια προσωπικής έκφρασης.

- Στο επίπεδο της σχέσης καθηγητή – μαθητή η μετατόπιση του πρώτου από τη θέση του μεταδότη γνώσεων σ' αυτή του εμπυχωτή – συνεργάτη είναι σαφώς μεγαλύτερη, στα προγράμματα με καλλιτεχνικό προσανατολισμό τουλάχιστον.
- Τα πολιτιστικά προγράμματα είναι τα περισσότερο «ανοιχτά» στους αδύνατους μαθητές, οι οποίοι εύκολα συμμετέχουν σ' αυτά ως φορείς της δικής τους εμπειρίας, των δεξιοτήτων, της κλίσης και του ταλέντου τους (εικαστικά, φωτογραφία, μουσική, χορός, θέατρο)
- Οι μικρές εμπειρικές έρευνες και μελέτες που εκπονούνται, επειδή απαιτούν διαφορετική προσέγγιση και πρακτική από τις καθιερωμένες στη διδακτική πράξη, αποτελούν ερέθισμα για αναζήτηση νέων μεθόδων εργασίας, εξοικειώνουν τους συμμετέχοντες με τη χρήση πολλών πηγών πληροφόρησης και, έστω και αποσπασματικά, τους ωθούν στην ανάπτυξη εργαλείων αξιολόγησης της δουλειάς τους.
- Επίσης, τα πολιτιστικά προγράμματα με τη μεγάλη δυνατότητα δι-επιστημονικής προσέγγισης που προσφέρουν δίνουν μια πολύ καλή ευκαιρία για ανάπτυξη μιας παιδείας που στόχο έχει να προσεγγίσει τη γνώση στο σύνολό της. Η συνεργασία καθηγητών με διαφορετικές ειδικότητες και η διεπιστημονική προσέγγιση ορισμένων θεμάτων διευρύνει τους ορίζοντες, πολλαπλασιάζει τις οπτικές και αναδεικνύει αξίες, τόσο για τους διδάσκοντες όσο και για τους διδασκόμενους, που βιώνουν στην πράξη έννοιες όπως συναδελφικότητα, άμιλλα, συλλογικότητα.
- Ταυτόχρονα, με τον δια-πολιτισμικό χαρακτήρα που μπορεί να έχουν, άπτονται των καυτών θεμάτων της σύγχρονης πραγματικότητας. Στα διαπολιτισμικά σχολεία, όπου μαθητές με διαφορετικές εθνικότητες προσπαθούν να συνυπάρξουν και να ενταχθούν στο πολιτισμικό περιβάλλον της χώρας υποδοχής, η συμβολή των προγραμμάτων αυτών και ιδιαίτερα της θεατρικής πράξης, μπορεί να είναι καθοριστική. Το τελευταίο πάντως, δεν φαίνεται να έχει ακόμα ωριμάσει στη συνείδηση των περισσότερων εκπαιδευτικών.

2. Αρνητικά

- Στα αρνητικά στοιχεία επισημαίνονται, με έμφαση, οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί στην προσπάθεια υλοποίησης των προγραμμάτων τους. Εκτός από την απουσία συγκεκριμένου θεσμικού πλαισίου και καθοδηγητή, η έλλειψη ελεύθερου χρόνου των μαθητών λόγω των καθημερινών τους υποχρεώσεων και η έλλειψη οικονομικών πόρων αποτελούν τον βασικό αντίπαλο για τις σχετικές πρωτοβουλίες. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις, κατά τις οποίες οι εκπαιδευτικοί ή θεωρούνται γραφικοί ή αντιμετωπίζονται με επιφύλαξη ή και αδιαφορία από τους συναδέλφους ή τους προϊσταμένους τους.
- Συχνά η συμμετοχή σ' ένα τέτοιο πρόγραμμα αντιμετωπίζεται ως αντίπαλη κατάσταση προς τα συμβατικά μαθήματα. Πολλοί Διευθυντές και συνάδελφοι έχουν τη γνώμη πως τα σχετικά προγράμματα παρακωλύουν τη λειτουργία του σχολείου ή προκαλούν αναστάτωση (π. χ. όταν ετοιμάζεται η παρουσίαση τελικού προϊόντος, πράγμα που απασχολεί περισσότερο και έντονα τους μαθητές για αρκετό χρονικό διάστημα καθώς μάλιστα η περίοδος αυτή συνήθως συμπίπτει με επαναλήψεις και προετοιμασία των μαθητών για τις εξετάσεις). Ειδικότερα στα Λύκεια οι μαθητές αδυνατούν να συμμετέχουν σε τέτοιου είδους προγράμματα λόγω του εξαιρετικού φόρτου εργασίας που επιβάλλει η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση.
- Αρκετοί επίσης θεωρούν ότι υπάρχει κίνδυνος να λειτουργήσουν σε βάρος της σχολικής επίδοσης των μαθητών. Πάντως τα επιχειρήματα της αντίθετης άποψης που υποστηρίζει ότι η συμμετοχή των μαθητών στα προαιρετικά εκπαιδευτικά προγράμματα έχει ευεργετικές συνέπειες στην καταπολέμηση της μαθησιακής αποτυχίας είναι ισχυρότερα.

ΣΤ. Προτάσεις

Πιστεύουμε ότι το θέμα της μελέτης των πολιτιστικών προγραμμάτων, τόσο όσον αφορά στην εκπαιδευτική όσο και στην καλλιτεχνική πλευρά, επιβάλλεται να ξεκινήσει. Η δημιουργία ενός νέου θεσμικού πλαισίου που να αναβαθμίζει τα προγράμματα αυτά αποτελεί πρωταρχική αναγκαιότητα. Φαίνεται πως πρέπει να ξεκινήσουμε από πράγματα που θεωρούνται αυτονόητα, όπως για παράδειγμα η ενημέρωση των συναδέλφων. Σε πολλά σχολεία το γεγονός πως τα πολιτιστικά μπορούν να υλοποιούνται όπως και τα περιβαλλοντικά το γνωρίζουν μόνο οι Διευθυντές !

Εμείς επισημαίνουμε τα βασικότερα προβλήματα που αναζητούν τη λύση τους και τα οποία θα μπορούσαν επιγραμματικά να συνοψιστούν στα εξής:

- Επιμόρφωση των καθηγητών που αναλαμβάνουν πολιτιστικά προγράμματα. Παράλληλα θα πρέπει να μελετηθεί ο τρόπος και ο βαθμός συνεργασίας των σχολικών ομάδων με συντονιστές, ειδικούς επαγγελματίες και άλλους εξωσχολικούς καλλιτεχνικούς φορείς.
- Θεσμοθέτηση σε επίπεδο Διευθύνσεων Νομών της θέσης του 'υπευθύνου πολιτιστικών προγραμμάτων' σε ρόλο συντονιστικό, εμψυχωτικό, οργανωτικό και επιμορφωτικό. Θα διαφυλάξει και θα αναδείξει τους παιδαγωγικούς στόχους των προγραμμάτων.
- Έλλειψη χώρου, χρόνου και χρηματοδότησης. Μια σκέψη θα ήταν να ενταχθούν τα πολιτιστικά προγράμματα στο ωρολόγιο πρόγραμμα των σχολείων, σε μια ζώνη προαιρετικών δραστηριοτήτων, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα προβλήματα του χρόνου απασχόλησης των μαθητών. Από την άλλη να τεθεί το θέμα των κατάλληλων χώρων υλοποίησης των πολιτιστικών προγραμμάτων και των αντίστοιχων καλλιτεχνικών εκδηλώσεων με παρεμβάσεις προς τον ΟΣΚ (π.χ. να ληφθεί μέριμνα στις μελέτες για κατάλληλα εργαστήρια, να αλλάξει η νοοτροπία της αίθουσας 'πολλαπλών χρήσεων' ώστε να ικανοποιεί ουσιαστικά τις εκδηλώσεις του σχολείου κ.λ.π.). Η σταθερή και οργανωμένη οικονομική ενίσχυση των προγραμμάτων αυτών εξάλλου είναι πάγιο αίτημα των συναδέλφων.
- Ανάλογες δυνατότητες και ευκαιρίες για τις πολιτιστικές ομάδες μ' αυτές που παρέχονται στις περιβαλλοντικές, όπως για παράδειγμα η δυνατότητα επίσκεψης σε χώρους μελέτης μακριά από το σχολείο. Η ίδια η επιτροπή της Δ/σης Δ.Ε. σε επίπεδο Νομού, που έχει ήδη εγκρίνει το πρόγραμμα, θα μπορούσε να γνωμοδοτεί και για την επίσκεψη ή εκδρομή της ομάδας ακόμα και αν αυτή γίνεται εκτός ορίων νομού. Αποφεύγεται έτσι η χρονοβόρα διαδικασία έγκρισης από το ΥΠΕΠΘ. Οι επισκέψεις αυτές μπορεί να είναι ημερήσιες μέσα ή και πέρα του ωραρίου, ή διήμερες και τριήμερες αν συμπεριληφθούν αργίες. Οι επισκέψεις της Πολιτιστικής ομάδας να είναι ανεξάρτητες από την ημερήσια εκδρομή που δικαιούται να πραγματοποιήσει όλο το σχολείο. Μπορεί βέβαια να συμπέσουν τόσο με αυτή όσο και με τους 'περιπάτους'. Όταν δηλαδή η Πολιτιστική Ομάδα πάει εκδρομή ή επίσκεψη στο χώρο μελέτης το υπόλοιπο σχολείο μπορεί να πραγματοποιεί τον μηνιαίο 'περίπατο'.
- Αναθέωση των διαδικασιών και της σκοπιμότητας των Πανελλήνιων Μαθητικών Καλλιτεχνικών Αγώνων στην κατεύθυνση της μεγαλύτερης ενίσχυσης των σχολείων ώστε να είναι συνακόλουθη με την εκμετάλλευση του τελικού προϊόντος των. Προτεραιότητα να δοθεί στη συνεχή επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και στην οικονομική στήριξη των προγραμμάτων.
- Εξεύρεση τρόπων διάχυσης του τελικού προϊόντος και της εμπειρίας της ομάδας σε όσο μεγαλύτερο μέρος του σχολείου είναι δυνατόν για να μη καταλήγει η όλη διαδικασία ένα πείραμα κλειστό για λίγους. Στην περίπτωση αυτή χρειάζεται επίσης να προσδιοριστεί με

ποιο τρόπο θα αξιοποιηθούν τα καινοτόμα χαρακτηριστικά των προγραμμάτων αυτών από την ευρύτερη σχολική κοινότητα.

Αντί Επιλόγου

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε πως τα Πολιτιστικά Προγράμματα έστω και με την πρωτόλεια μορφή της προετοιμασίας για μια εκδήλωση βρίσκονται στην εκπαίδευση από πολύ παλιά. Παρόλα αυτά εμφανίζονται υποβαθμισμένα έναντι αυτών της Περιβαλλοντικής Εκπαίδευσης ή της Αγωγής Υγείας ως προς την κεντρική οργάνωση και το ενδιαφέρον του ΥΠΕΠΘ. Στο θεσμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης επικρατεί τουλάχιστον η ασάφεια (αν όχι η πλήρης απουσία).

Δεν συμβαίνει όμως το ίδιο στην πράξη. Παρά τη τεχνοκρατική τροπή που έχει πάρει το εκπαιδευτικό μας σύστημα (και ίσως ακριβώς γι' αυτό), τα πολιτιστικά προγράμματα χαίρουν ακόμα μεγάλης εκτίμησης ανάμεσα σε αρκετούς εκπαιδευτικούς και την κοινωνία. Χαρακτηριστικά αναφέρεται ότι στις Διευθύνσεις της Γ' Αθήνας και της Ανατ. Αττικής ολοκληρώθηκαν διπλάσια πολιτιστικά προγράμματα από περιβαλλοντικά ή υγείας παρόλο που τα τελευταία χρηματοδοτούνται. Κι αυτό φανερώνει πόσο βαθιά καταξιωμένη είναι η παιδαγωγική τους αξία στη συνείδηση του δασκάλου.

Ο πολιτισμός όμως και η εκπαίδευση είναι τεράστια κεφάλαια για να τα αφήνουμε στην τύχη ή, ακόμα χειρότερα, να επιτρέπουμε να παγιώνονται καταστάσεις που δεν αναπτύχθηκαν ούτε από τους άμεσα ενδιαφερόμενους ούτε έγιναν με παιδαγωγικά κριτήρια. Η αισθητική καλλιέργεια είναι στάση ζωής, είναι το ήθος που παράγει ο τρόπος με τον οποίο αντιδρούμε στο περιβάλλον μας. Και αυτά τα προαιρετικά εκπαιδευτικά προγράμματα είναι ίσως το μόνο αντίπαλο δέος στα πακέτα γνώσεων του εξεταστικοκεντρικού εκπαιδευτικού μας συστήματος.

*‘Το μυαλό δεν είναι δοχείο που πρέπει να γεμίσουμε,
αλλά φωτιά που πρέπει να ανάψουμε’* Πλούταρχος

Νίκος Γκόβας & Βασιλική Δεμερτζή
Αθήνα, Ιούλιος 2000

Ευχαριστίες: Ευχαριστούμε όλους τους συναδέλφους της Αν. Αττικής και της Γ' Αθήνας που κατά καιρούς κατέθεσαν εμπειρίες και απόψεις πάνω στο θέμα των πολιτιστικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Ιδιαίτερα ευχαριστούμε την συνάδελφο **Μαρία Κάππου** του Γυμνασίου Ραφήνας που επιμελήθηκε αρκετές από αυτές τις καταθέσεις.